

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.38>

Коломоєць Т.О.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
декан юридичного факультету,
Запорізький національний університет*

Курінний Є.В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет*

Титаренко М.В.

*PhD, доцент кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет*

ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК СТАНДАРТ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА НОРМАТИВНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ

Вступ. Система адміністративного судочинства України розвивається під впливом низки факторів, серед яких можна виділити внутрішні, до яких належать ступінь розвитку держави, її економічний потенціал, рівень забезпечення системи захисту прав та свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, загальний стан соціального добробуту, інституційне забезпечення правосуддя, та зовнішніх, вирішальним серед яких є оцінка відповідності дотримання принципів справедливості та верховенства права як основоположних принципів судочинства.

Обов'язковість судових рішень є одним із стандартів адміністративного судочинства, що передбачений положенням статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1]. Конституційне закріплення даного принципу додатково свідчить про його основоположність та загальність для всієї системи судової влади, проте цінним для науки адміністративного права буде додаткове дослідження змісту даної

засади в межах теоретичних напрацювань та правозастосовної практики. Тому, враховуючи тенденції європейського розвитку України, аналіз нормативного визначення та підходів до розуміння даного принципу в межах наукової доктрини на правозастосовної практики є актуальним та необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових роботах вітчизняних учених – дослідників різних галузей процесуального права - принцип обов'язковості судових рішень неодноразово виступав у якості предмету досліджень. Слід відзначити результати наукової роботи таких учених, як Авер'янов В. Ю., Бевзенко В. М., Капля О., Козюбра М. І., Коліушко І. Б., Мельник Р. С., Пасенюк О. М., Педько Ю. С., Писаренко Н. Б., Пухтецька А. А., Тищенко М. М. та інших.

Метою статті є дослідження принципу обов'язковості судових рішень як одного із основоположних стандартів адміністративного судочинства та аналіз визначення його змісту.

Наукова новизна публікації полягає в узагальненні концептуальних підходів для

визначення змісту принципу обов'язковості судових рішень для забезпечення функціонування ефективного та справедливого адміністративного судочинства в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають методи та прийоми наукового пізнання, серед яких слід виокремити такі як системного аналізу, індукції, порівняння, діалектики, порівняльно-правовий метод.

Виклад основного матеріалу. Пунктом 9 статті 129 Конституції України передбачено, що одним із принципів судочинства є принцип обов'язковості судових рішень. Водночас положенням статті 129-1 Основного Закону закріплено, що суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [2]. Даним положенням було доповнено Конституцію згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [3], пояснювальною запискою до якого передбачено, що зміни в організації правосуддя в Україні ґрунтуються на положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, яка передбачає, що судову реформу було визначено як першочергову. Судова реформа є однією з найочікуваніших у суспільстві, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є важливою гарантією ефективної боротьби з корупцією, надходження в Україну інвестицій, забезпечення прав і свобод кожного та побудови держави, керованої верховенством права. Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки, що схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276, визначено, що судова реформа включатиме як оновлення законодавства, так і прийняття змін до Конституції України [4].

Як зазначає О. Капля, принцип обов'язковості судових рішень в адміністративному судочинстві втілюється безпосередньо у Кодексі адміністративного судочинства, а саме щодо обов'язковості судових рішень (стаття 14), підстав для звільнення від доказування (стаття 72), наслідків набрання законної сили судовим рішенням (стаття 255), судового контролю за виконанням судових рішень (стаття 267) [5, с. 56].

Законодавець в межах КАС України обов'язковість судових рішень визначає наступним чином: судові рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки [1].

З юридичного аналізу положень КАС України можна зробити висновок, що обов'язковість судових рішень виступає у ролі матеріальної умови ефективної та правомірної діяльності адміністративних судів через юридичну значимість дій у процесі доказування, на етапі набрання законної сили судовим рішенням та здійснення судового контролю за виконанням судових рішень.

Обов'язковість судових рішень також є елементом, без якого стадія виконання судових рішень не може бути реалізована та об'єктивізована, а отже сенс правосуддя втрачається. Зазначене свідчить про змістовну вагомість даного принципу для захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві.

Стосовно виконання судових рішень за результатами розгляду публічно-правових

спорів свого часу висловився суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Берназюк Я., який зазначив, що особливо гостро питання ефективності виконання судового рішення постає під час вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів, оскільки зазначені норми Основного Закону України окремо передбачають спеціальну відповідальність держави в особі визначених суб'єктів владних повноважень за виконання рішень судів всіх юрисдикцій, а також наділяють на сьогодні адміністративні суди додатковим процесуальними повноваженнями здійснювати судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах та розглядати заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень (відповідачем) на виконання рішення суду [6].

В межах зовнішнього позадержавного правового регулювання обов'язковості судових рішень дана засада ідентифікується також як *res judicata*, щодо якого у країнах континентального права переважає вузький підхід до трактування змісту даного принципу, що відбивається у відтворенні заборони подачі тотожних позовів між тими самими сторонами, тобто у негативному ефекті *res judicata*. Відтак, лише резолютивній частині рішення суду надається преклюзивний ефект та обов'язковість [7, с. 223].

Як вважає Пільков К. М., категорія «*res judicata*» вживається для позначення (1) принципу, який реалізується у наступному судовому провадженні і втілює наслідки для цього наступного провадження від остаточного судового рішення, прийнятого в іншій справі, а також (2) остаточного рішення, яке може тягти ці наслідки для наступних проваджень, тобто може мати значення поза провадженням, у якому його прийнято, а отже мати значення для встановлення правової певності у правах так обов'язках особи. У такому разі значення поняття «остаточність судового рішення» може бути звужена до значення

однієї з умов, за яких рішення може набути значення *res judicata*, без потреби ототожнювати остаточність з *res judicata* [8, с. 47-48].

Конституційний Суд України свого часу у тексті рішень неодноразово наголошував на цінності обов'язковості судових рішень для забезпечення реалізації принципу верховенства права. Так, пунктом 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 (справа щодо конституційності окремих положень Кримінально-процесуального кодексу України) Конституційний Суд України вказав, що відповідно до положень Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання; обов'язковість рішень суду є однією із основних засад судочинства, яка гарантує ефективне здійснення правосуддя; виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової. З огляду на це, посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист [9]. Рішенням від 26 червня 2013 р. № 5-рп/2013 Конституційний Суд України визнав обов'язковість судових рішень складовою права на справедливий судовий захист [10]. Дещо розширений зміст відображено у Рішенні від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012 стосовно того, що недотримання принципу обов'язковості судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом [11].

Висновки. Отже, засада обов'язковості судових рішень як правова категорія в межах науки адміністративного права слід розуміти як основоположний принцип адміністративного судочинства, що впливає на об'єктивізацію судового процесу та гарантує його завершеність, а також реалізує концепцію захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у спорах з суб'єктами владних повноважень. Обов'язковість судових рішень як стандарт

судочинства закріпленій на рівні норм національного права та правозастосовної практики. Обов'язковість судового рішення надає такому акту законної сили, впливає на оста-

точність вирішення питання стосовно прав, свобод та інтересів сторін та функціональної діяльності адміністративних судів у конкретній справі.

Анотація

У статті розглядаються теоретичні підходи та приклади нормативного закріплення принципу обов'язковості судових рішень в адміністративному судочинстві України. Досліджено, що на сьогодні відсутня єдність у теоретичному розумінні змісту даного принципу, що частково пов'язано з особливостями правових сімей. З'ясовано, що обов'язковість судових рішень виступає у ролі матеріальної умови ефективної та правомірної діяльності адміністративних судів через юридичну значимість дій у процесі доказування, на етапі набрання законної сили судовим рішенням та здійснення судового контролю за виконанням судових рішень.

На підставі нормативного аналізу встановлено, що обов'язковість судових рішень є елементом, без якого стадія виконання судових рішень не може бути реалізована та об'єктивізована, а отже сенс правосуддя втрачається. Зазначене свідчить про змістовну вагомість даного принципу для захисту прав, свобод та інтересів осіб в адміністративному судочинстві. Сформувано висновок, що обов'язковість судових рішень є елементом права на справедливий розгляд справи.

Зроблено висновок про те, що засаду обов'язковості судових рішень як правова категорія в межах науки адміністративного права слід розуміти як основоположний принцип адміністративного судочинства, що впливає на об'єктивізацію судового процесу та гарантує його завершеність, а також реалізує концепцію захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у спорах з суб'єктами владних повноважень. Обов'язковість судових рішень як стандарт судочинства закріпленій на рівні норм національного права та правозастосовної практики. Обов'язковість судового рішення надає такому акту законної сили, впливає на остаточність вирішення питання стосовно прав, свобод та інтересів сторін та функціональної діяльності адміністративних судів у конкретній справі.

Ключові слова: обов'язковість судових рішень, стандарти адміністративного судочинства, адміністративний суд, адміністративне судочинство, *res judicata*.

Kolomoiets T.O., Kurinnyi Ye.V., Tytarenko M.V. Binding of court decisions as a standard of administrative jurisdiction: theoretical approaches and normative determination

The article examines theoretical approaches and examples of normative consolidation of the principle of binding court decisions in the administrative judiciary of Ukraine. It has been investigated that today there is no unity in the theoretical understanding of the content of this principle, which is partly related to the peculiarities of legal families. It has been found that the binding nature of court decisions acts as a material condition for the effective and legitimate activity of administrative courts due to the legal significance of actions in the process of proof, at the stage of the court decision gaining legal force and exercising judicial control over the execution of court decisions.

Based on the normative analysis, it was established that the binding nature of court decisions is an element without which the stage of execution of court decisions cannot be implemented and objectified, and therefore the meaning of justice is lost. The above testifies to the substantive importance of this principle for the protection of the rights, freedoms and interests of individuals in administrative proceedings. The conclusion was drawn that the binding nature of court decisions is an element of the right to a fair trial.

It was concluded that the principle of the binding nature of court decisions as a legal category within the scope of the science of administrative law should be understood as a fundamental principle of administrative proceedings that affects the objectification of the judicial process and guarantees its completion, as well as implements the concept of protecting the rights, freedoms and interests of private individuals in disputes with subjects of authority. The binding nature of court decisions as a judicial standard is established at the level of national law and law enforcement practice. The bindingness of a court decision gives such an act legal force, affects the finality of the decision regarding the rights, freedoms and interests of the parties and the functional activity of administrative courts in a specific case.

Key words: bindingness of court decisions, standards of administrative proceedings, administrative court, administrative proceedings, res judicata.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 №2747–IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35–36, № 37, ст.446.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. Ст. 532.
4. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3524&skl=9 (дата звернення: 16.07.2023).
5. Капля О. Обов'язковість судових рішень як принцип адміністративного судочинства України. *National law journal: teory and practice*. 2017. URL: <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2017/4/12.pdf> (дата звернення: 18.07.2023).
6. Судова практика в справах щодо виконання судових рішень. Берназюк Я. *Верховний Суд* : веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/execution_bernaziuk.pdf (дата звернення: 20.07.2023).
7. Цувіна Т. А. Реалізація принципу res judicata у цивільному судочинстві: досвід зарубіжних держав. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 220-225.
8. Пільков К. М. Res judicata, остаточність і законна сила судового рішення: співвідношення понять. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРА-ВО. Випуск 71. С. 44-48.
9. Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09#Text> (дата звернення: 11.08.2023).
10. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 р. № 5-рп/2013. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text> (дата звернення: 11.08.2023).
11. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text> (дата звернення: 11.08.2023).